

*Blaž Lenarčič***Informatična družba za vse – tudi za stare ljudi****POVZETEK**

V članku avtor analizira teoretiziranja o sintagmi »informatična družba za vse«. S tem namenom na podlagi sekundarnih tujih in domačih empiričnih podatkov predstavi trenutno stanje na področju informatizacije starih ljudi v ZDA in Sloveniji. Poseben poudarek daje dejavnikom, ki zavirajo informatizacijo tega segmenta populacije, na koncu pa avtor nakaže tudi smernice nadaljnjega razvoja slovenske informatične družbe, da bo resnično za vse – tudi za stare ljudi.

Ključne besede: informatična družba, stari ljudje, digitalni razkorak, družbena vključenost

AVTOR: mag. Blaž Lenarčič je raziskovalec na Inštitutu Antona Trstenjaka, kjer se ukvarja z vprašanji družbene integracije starih ljudi. Je tudi zunanji sodelavec Centra za teoretsko sociologijo Inštituta za družbene vede na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, kjer se posveča preučevanju socialnega kapitala v informatični družbi.

ABSTRACT**Informational society for all – also for old people**

The author critically reviews the "informational society for all" concept. To that end he uses secondary empirical data from USA and Slovenia with the purpose to introduce the momentary condition on the area of information inclusion of the old people. Article gives special stress to the factors which are stopping the informatization of the old population. At the end author indicates Slovenian information society further development guidelines, with the purpose that this informational society will be true for all – also for old people.

Key words: informational society, old people, digital divide, social inclusion

AUTHOR: Blaž Lenarčič, M.A.Sc., is a researcher at the Anton Trstenjak Institute, mainly interested with the questions of social integration of the old people. He is also a part-time collaborator at the Centre of Theoretical Sociology, Institute of Social Sciences at the Faculty of Social Sciences at University of Ljubljana, where he researches the meaning of social capital in the informational society.

UVOD

Obdobje, v katerem živimo, zaznamuje vrsta sprememb, med katerimi sta gotovo najbolj opazna hiter tehnološki napredek in naraščanje števila starega prebivalstva. Smo namreč v preseku dveh družbenih valov, ali - kot ju imenuje Adler (2002) - dveh "mega trendov" – tehnološkega in starostnega. Oba "mega trenda" bosta imela močan in pomemben vpliv na podobo družbe 21. stoletja.

Vendar ob navdušenju nad vsemi možnostmi in obljubami, ki jih prinaša tehnološki razvoj na področju novih informacijsko-komunikacijskih tehnologij³ (IKT), prevečkrat pozabljamo na drugi "mega trend", in sicer, da je informatična družba tudi (vse bolj) stara družba. Tega dejstva se premalo zavedajo zlasti proizvajalci in načrtovalci novih IKT ter storitev, ki jih slednje omogočajo, saj se posvečajo predvsem potrebam in zahtevam večinskih uporabnikov, med katerimi so ljudje iz

prvega in drugega življenjskega obdobja. Posledica tega je relativno visoka stopnja izključenosti stare populacije (tretje življenjsko obdobje) iz informatične družbe. Zaradi tega me bodo v tem prispevku zanimale možnosti vključitve stare populacije v družbene dinamike, ki se odvijajo v novem – kibernetnem prostoru interesnega družjenja.

Zastavljeni okvir obravnavane tematike presega obseg prispevka, zato je moj namen predstaviti zgolj trenutno stanje in nakazati morebitne smerice nadaljnjega razvoja slovenske informatične družbe, predvsem pa predstaviti možnosti, ki jih ponujajo nove IKT staremu prebivalstvu.

INFORMATIČNA VERSUS INFORMACIJSKA DRUŽBA

Družbene spremembe, ki jih povzročajo vse bolj množična uporaba novih IKT, je večina analitikov zaznala relativno hitro. Po njihovih spoznanjih tovrstne spremembe naznanjajo prehod družbenega razvoja v nov stadij, ki je zaznamovan s spremenjenimi vzorci družbenih procesov in odnosov. Večina analitikov, ki se ukvarja s preučevanjem nastajajoče družbe, izpostavlja v svojih analizah nove bistvene lastnosti te družbe in na tej podlagi išče tudi izraze za njeno poimenovanje.⁴ V tovrstnih poimenovanjih avtorji navadno poudarjajo skokovit porast obsega storitvenega sektorja v primerjavi z ostalimi sektorji, vedno večji pomen informacij in vse intenzivnejšo uporabo novih IKT v vsakdanjem življenju posameznikov.

Za poimenovanje današnje družbe, ki jo močno zaznamujejo nove IKT, se je v splošni in tudi v strokovni rabi močno "prijel" izraz *informatijska družba*. Sporno pri tem izrazu je, da poudarja zgolj vlogo informacij v družbi in s tem zapostavlja pomen ostalih družbenih sprememb, ki jih povzročajo nove IKT. Poleg tega so vse družbe - kot kompleksni sistemi - v osnovi informacijske (Castells; 1996), saj morajo za svojo reprodukcijo nujno proizvajati informacije o znotrajsistemskih in medsystemskih procesih. V tem smislu je pomembno razlikovanje med informacijsko (*information society*) in informatično (*informational society*) družbo vpejal Castells (1996). Po njegovem prepričanju informatična družba za razliko od informacijske družbe izpostavlja specifično obliko družbene organizacije, ko postane generiranje, procesiranje in transmisija informacij poglobilni vir produktivnosti in moči z omrežno logiko kot temeljnim načinom strukturacije. S takšno opredelitvijo Castells (1996) v kontekstu novih družbenih sprememb na novo definira ključne spremembe v družbenih odnosih in procesih. V tem smislu se mi zdi bistveno izogibanje uporabi izraza informacijska družba in zato tudi sam raje uporabljam izraz informatična družba.

INFORMATIČNA DRUŽBA KOT RAZVOJNA PARADIGMA

Tehnološki napredek je odraz družbenega napredka, še več, danes se tehnološki napredek ocenjuje kot determinanta rasti neke družbe. V

³Med nove IKT se uvrščajo digitalne tehnologije, kot so računalniki, sateliti, mobilni telefoni, omrežja (internet, intranet), itd. V glavnem gre za naprave oz. tehnologije, ki omogočajo proizvodnjo, prenos, preoblikovanje, shranjevanje, prikazovanje, izmenjavo in distribucijo informacij. Za potrebe tega prispevka bom termin IKT omejil samo na računalnike in omrežje internet.

⁴Pojavljajo se poimenovanja, kot so na primer: družba tretjega vala, družba tveganja, družba znanja, omrežna družba, družba informacij, storitvena družba, postfordistična družba, postmoderna družba, postindustrijska družba, informacijska družba, informatična družba ipd.

tej tekmi za čim večjo rast posamezne družbe smo priča različnim inovacijam, ki so plod pospešenega napredka. Predvsem od sredine prejšnjega stoletja naprej se človeška družba v veliki meri sooča s silovitim, nezadržnim in intenzivnim razvojem na področju IKT. Kot se vse prevečkrat zdi, tovrstni razvoj ne pri naša sprememb zgolj na ožja tehnološka področja (digitalizacija, procesiranje, posredovanje, generiranje informacij itd.), ampak posega v vse pore posameznikovega in s tem tudi družbenega življenja.

V zadnjih desetletjih je po mnenju nekaterih družbenih analitikov (Toffler (1981), Roszak (1994), Castells (1996 in 2001), Dertouzos (1997), Kitchin (1998) itd.)⁵ postala informacija najpomembnejši "gradbeni material" vseh družbenih procesov in organizacij. Iz tega razloga je v današnjih ekonomijah postalo zelo pomembno, kako čim hitreje pridobiti, shraniti in proizvesti informacije. S takšno podlago ima informatična družba velik potencial pri izpopolnjevanju produktivnosti, predvsem pa pri večanju stopnje kakovosti življenja za vse njene pripadnike, kar me bo v tem prispevku še posebej zanimalo.

S svojo logiko delovanja nove IKT omogočajo časovno-prostorsko krčenje sveta, kar pomeni temeljite spremembe v kakovosti in kvantiteti izmenjave informacij oz. znanja med posamezniki. Aktivnost na daljavo je bila včasih mogoča le prek fizičnega premikanja oseb in blaga, sedaj pa nove IKT omogočajo delovanje na daljavo (tele-delovanje), kar pomeni, da meje družbenega delovanja niso več

definirane (le) geografsko, ampak predvsem z dosegom računalniških omrežij. Možnost opravljanja storitev na takšen način ima za posledico selitev (tradicionalno) urbanih opravil, kot je nakupovanje (prim. www.mercator.si), ter nekatere upravne storitve (prim. <http://e-uprava.gov.si>) v kibernetiki prostor⁶. Poleg tega tovrstne storitve v kibernetičnem prostoru ustvarjajo mrežo vozlišč, ki zagotavljajo vedno večje število kjerkoli in kadarkoli dostopnih servisov. S tem smo prišli do spoznanja, da je informatična družba tudi 24-urna družba, v kateri so bivanje, delo, (samo)izobraževanje in ostale prostočasne dejavnosti individualizirane ter časovno-prostorsko razpršene. Posebej moram poudariti, da bi bilo že zaradi nagonskih družbenih potreb posameznikov neumestno pričakovati, da bo virtualna dostopnost odpravila potrebo po fizični prisotnosti, vendar kot kaže, gre kljub vsemu dolgoročni razvojni trend prav v to smer.

Pomena razvoja v smeri informatične družbe se močno zaveda tudi Evropska unija; s tem namenom izvaja različne študije, organizira konference in izdaja strateške dokumente, ki se nanašajo na informatizacijo vseh družbenih segmentov.

Leta 2000 so si na zasedanju v Lizboni voditelji vlad držav članic EU zastavili cilj, da EU v naslednjem desetletju postane najbolj konkurenčno in dinamično, na znanju temelječe gospodarstvo na svetu. Na tej osnovi je bil še v istem letu sprejet tudi akcijski načrt *eEurope Action Plan*, ki je postavil digitalno vključenost za enega izmed najpomembnejših

⁵ Castells, Manuel (2001): *The internet galaxy, reflections on the internet, business and society*; (1996): *The information age: economy, society and culture. Volume 1, The rise of the network society*; Dertouzos, Michael (1997): *What will be. How the new world of information will change our lives*. Kitchin, Rob (1998): *Cyberspace. The world in the wires*; Roszak, Theodore (1994): *The Cult of Information. A neo-luddite treatise on high-tech, artificial intelligence, and the true art of thinking*; Toffler, Alvin (1981): *The Third Wave*.

⁶ Več o tem glej v Lenarčič, 2004.

razvojnih ciljev EU (*An Information Society for All*; 2000). V tem načrtu je še posebej izpostavljena nujnost regulative, ki bo ustvarjala razmere za cenejši dostop do storitev interneta - skratka dostop za vse (XS4ALL). Akcijski načrt *eEurope* sta nadgradila načrta *eEurope+* in *e-Europe 2005*. Poglavitne smernice vseh omenjenih načrtov se nanašajo na vzpostavljanje temeljev informatične družbe, med katere sodijo predvsem zagotavljanje cenejšega, hitrejšega in varnega omrežja internet, ter spodbujanje njegove uporabe.

Kot vse države kandidatke je tudi Slovenija sprejela ključne cilje načrta *e-Europe*. Leta 2001 je bilo z namenom pospeševanja procesov informatizacije slovenske družbe kot celote s strani vlade RS ustanovljeno Ministrstvo za informacijsko družbo (MID)⁷. MID je pričel pripravljati nacionalni *Akcijski načrt »eSlovenija«*, ki ga je vlada sprejela februarja 2003 v obliki strategije *Republika Slovenija v informacijski družbi*. Podobno kot evropska daje tudi slovenska strategija informatične družbe poudarek dostopu do storitev, ki jih omogočajo nove IKT, najširšemu krogu prebivalcev. Skratka cilj slovenske vlade je (bilo) spodbujanje uporabe storitev interneta⁸ in spodbujanje nastajanja uporabnih vsebin na internetu, ter na takšen način spodbujati informatizacijo vseh segmentov slovenske družbe.

(NE)VKLJUČENOST STARE POPULACIJE V INFORMATIČNO DRUŽBO

Širšim družbenim spremembam, ki jih pri našajo nove IKT, smo priča tudi v Sloveniji. Glede na indikatorje informatične družbe v zadnjem poročilu o napredku *eEurope+ 2003 Progress Report*⁹ se Slovenija v okviru novih držav, ki so pristopile k EU, uvršča med najrazvitejše države. Kot v ostalih EU državah so tudi v Sloveniji glede splošne stopnje informatizacije dokaj neproblematični mlajši sloji prebivalstva (graf 1), ki jemljejo informacijsko pismenost kot nekaj samoumevnega. Ostali, večinoma še neinformatizirani sloji, se po Trčkovih (2000) ugotovitvah običajno prekrivajo s sicer družbeno deprivilegiranimi sloji, kot so na primer stari ljudje (graf 1), gospodinje, hendikepirani, nižje izobraženi¹⁰, brezposelni in upokojeni, itd (graf 2).

Po podatkih iz grafa 1 je leta 2002 uporabljalo storitve interneta 60% anketiranih znotraj starostne skupine 18 do 25 let in 50% anketiranih iz starostne skupine od 26 do 35 let. Sledi postopno zmanjševanje uporabnikov, najprej na 32% v starostni skupini 36 do 45 let in nato na 24% v starostni skupini 46 do 55 let. V starostni skupini 56 do 65 let je le še 5% upo-

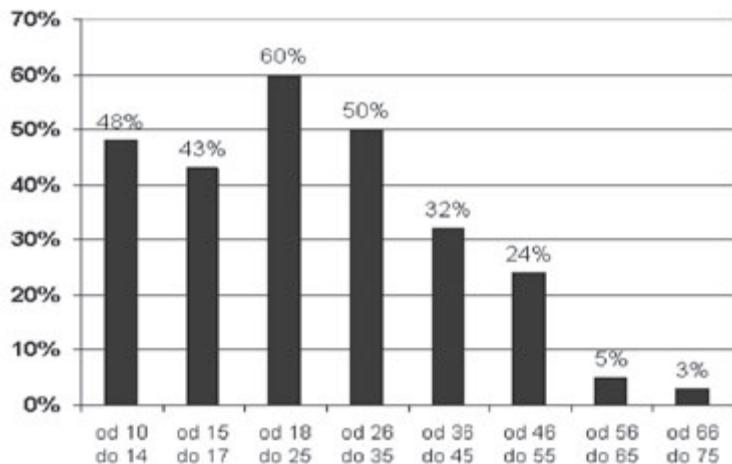
⁷ Dne 19.11.2004 sta pričeli veljati noveli Zakona o vladi (Uradni list RS 123/04 z dne 18.11.2004) in Zakona o državni upravi (Uradni list RS 123/04 z dne 18.11.2004), ki ukinjata Ministrstvo za informacijsko družbo, njegove naloge pa prenašata na Ministrstvo za gospodarstvo, novo ustanovljeno Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo, posamezne naloge "pospeševanja informacijske družbe" pa bodo, v skladu z novima zakonoma, opravljala druga resorno pristojna ministrstva.

⁸ Vladno spodbujanje uporabe storitev interneta poteka s projekti, kot so: računalniško opismenjevanje, javno dostopne točke, hitrejši internet za raziskovalce in študente, cenejši, varnejši in hitrejši internet za državljane ipd.

⁹ Poročilo je dostopno na: http://europa.eu.int/information_society/europe/2005/doc/all_about/benchmarking/europeplus_progress_report.pdf (22.3.2005)

¹⁰ Po podatkih Vehovarja in Murgljeve (2001) je med osebami z osnovno ali poklicno šolo 10% uporabnikov interneta, s srednjo 30%, z višjo 45%, med osebami z visoko izobrazbo pa 70%.

Graf 1: Uporabniki storitev interneta glede na starost

Vir: www.ris.org/si/ris2002/20020512.html

rabnikov storitev interneta, medtem ko je v starostni skupini 66 do 75 let vsega skupaj zgolj 3% uporabnikov.

Iz grafa 2 je razvidno, da je večinska populacija uporabnikov interneta (93%) sestavljena iz študentov, medtem ko manjšinsko populacijo (3%) sestavljajo upokojenci. Na tej podlagi Trček (2004) ugotavlja, da je bil dosedanji razvoj uporabe interneta v Sloveniji kombinacija nacionalnih politik informatizacije in izobraževalnih zavodov, ki je z roko v roki z informatizacijo kot sestavnim delom življenjskih stilov mlajših, bolj izobraženih in urbanih slojev pripomogla k dokaj hitri penetraciji interneta v slovenska gospodinjstva. Njegove ugotovitve potrjujejo tudi empirični podatki raziskave RIS (Vehovar in Vukčević; 2001), ki kažejo, da je leta 2001 v Sloveniji imelo v šolskih zavodih možnost dostopa do interneta prek šolskih računalnikov 91% študentov, 62% srednješolcev in 39% osnovnošolcev (nad 10 let). Skratka, dosedanje politike informatizacije slovenske družbe so bile večinoma usmerjene v večinsko populacijo, med katero spada populacija na starostnem intervalu od 10 do 35 let,

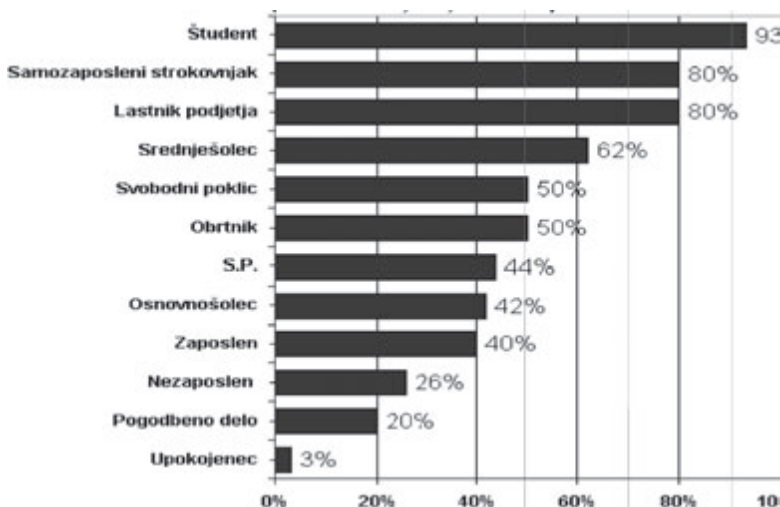
medtem ko so manjšinski uporabniki na starostnem intervalu od 56 do 75 let večinoma ostali "informatijsko revni" (*info-poor*).

Medgeneracijski digitalni razkorak

Izraz digitalni razkorak oz. digitalna ali informacijska ločnica na splošni ravni označuje prepad med tistimi, ki imajo dostop, in tistimi, ki nimajo dostopa do novih IKT ter storitev, povezanih z njimi. Dejavniki, ki povzročajo digitalni razkorak, so številni in raznovrstni (dohodek, izobrazba, starost, geografsko območje, itd.), v glavnem pa se medsebojno prepletajo. V tem prispevku bom digitalni razkorak obravnaval glede na možnosti dostopa do novih IKT ter njihove uporabe med posamezniki in gospodinjstvi z vidika starosti posameznikov.

Vehovar in Vukčevićeva (2001) ugotavljata, da je v Sloveniji digitalni razkorak razmeroma velik, vendar se kljub temu bistveno ne razlikuje od drugih razvitih držav. Podobno ugotavljata tudi Vehovar in Pfajfar (2003), in sicer, da je splošna vključenost Slovencev v informatično družbo v evropskem povprečju.

Graf 2: Uporabniki storitev interneta glede na zaposlitveni status

Vir: www.ris.org/si/ris2002/20020512.html

Po ugotovitvah Vehovarja in Vukčevičeve (2001) imajo na uporabo novih IKT med splošno populacijo največji vpliv izobrazba, starost in dohodek. Da je starost zelo pomemben dejavnik dostopa in uporabe novih IKT, potrjuje tudi angleška empirična študija o uporabi novih IKT v gospodinjstvih (Selwyn, Gorard, Furlong in Madden; 2003), ki je bila izvedena na podzorcju posameznikov, starih nad 60 let. Ker vključenost stare populacije v informatično družbo zaradi vrste družbeno pogojenih vzrokov ne sledi deležu (večinske) mlajše populacije, lahko govorimo o *medgeneracijskem digitalnem razkoraku*.

Ko govorimo o medgeneracijskem digitalnem razkoraku, se moramo zavedati, da pomemben (če ne celo najpomembnejši) dejavnik dostopnosti do tehničnih novosti predstavlja ustrezna informiranost potencialnih uporabnikov. "Zato pri uveljavljanju tehničnih novosti nista pomembni le kakovost in ustreznost izdelka, ampak tudi kulturno in družbeno okolje, v katerem se distribuira" (Hojnik-Zupanc; 1999: 157). S tega vidika gre iskati vzroke za *medgenera-*

cijski digitalni razkorak v več različnih družbeno-kulturno pogojenih dejavnikih, ki se medsebojno prepletajo in nadgrajujejo. Na tem mestu bom izpostavil in na kratko opredelil le najpomembnejše izmed njih:

- V današnjih razvitih družbah prevladujejo predsodki, da so stari ljudje nesposobni in nemotivirani za uporabo novih IKT. Ti predsodki se nato zrcalijo v obnašanju starih ljudi, ki zaradi tega dvomijo vase oz. delujejo v skladu s "Thomasovim teoremom"¹¹.
- Večina današnjih starih ljudi je zaključila svoje aktivno izobraževalno in delovno obdobje v času, ko osebni računalniki in omrežje internet še niso bili razširjeni v tako velikem obsegu kot danes, zaradi česar jim ta vrsta tehnologije ni zelo blizu.
- Mladi so najmnogičnejši uporabniki novih IKT, zaradi tega predstavljajo za svoje starše in stare starše enega izmed pomembnih virov informacij s področja tovrstnih tehnologij. Vendar ta vir informacij za stare ljudi v današnji družbi (žal) vse bolj usiha. Danes je namreč za stare ljudi veliko manj verjet-

¹¹ Thomasov teorem pravi: "Če ljudje opredelijo razmere kot realne, potem so te za njih realne v njihovih posledicah" (Robert Merton (1968): *Social Theory and Social Structure*, str. 457).

no, da živijo oz. večino svojega časa preživijo skupaj z mlado populacijo.

- Velika večina tako strojne kot programske opreme novih IKT ni prilagojena stari populaciji oz. ni razvita z mislijo na stare uporabnike, zaradi česar nove IKT niso zanimive oz. uporabne za večino starih ljudi. Poleg tega na slovenskih portalih in spletnih straneh manjkajo predvsem uporabne vsebine, tako za starejše kot tudi za vse ostale uporabnike (Trček; 2004), medtem ko oviro za dostop do najprivlačnejših vsebin v veliki večini primerov predstavlja neznanje angleščine. Z vidika uporabnosti in preglednosti je za povprečne uporabnike storitev interneta problematična že večina vladnih spletnih strani (Kragelj; 2002), ki naj bi bile namenjene vsem državljanom.
- Pomembno oviro pri uporabi novih IKT od doma, predstavljajo tudi previsoki stroški nakupa in uporabe (Vehovar in Remec; 2003) tovrstnih tehnologij. Kot navaja Hvalič-Touzeryjeva (2005), se je po zadnjem popisu prebivalstva v Sloveniji pokazalo, da s starostjo narašča število ljudi, ki nimajo kopalnice, stranišča na izpiranje in centralnega ogrevanja. Če ljudje nimajo urejenih niti osnovnih bivalnih razmer, je iluzorno pričakovati, da bi investirali v nove IKT.
- Po podatkih raziskave Vehovarja in Vukčevičeve (2001) so v družbi precej opazni tudi predsodki o komplicirani uporabi IKT. Vendar vsakdo, ki se je in se še vedno srečuje z novimi IKT, ve da je njihova uporaba v večini primerov relativno enostavna, vendar je veliko odvisno od pravega didaktičnega pristopa pri uvajanju uporabnikov.

STARI LJUDJE IN UPORABA IKT

Na enak način, kot s pomočjo uporabe novih IKT pridobivajo ljudje prvih dveh generaciji, lahko z vidika kakovosti vsakdanjega življenja pridobiva tudi tretja generacija. Pri zagotavljanju kakovosti in samostojnosti življenja ter vključenosti v okolje ob sprejemljivih stroških ima tehnologija za staro populacijo in uporabnike z različnimi vrstami omejitev (Hojnik-Zupanc; 1999) pomembno mesto. Služi kot neposreden pripomoček za zmanjševanje vplivov posameznikovih omejitev, obenem pa prispeva tudi k dvigu uspešnosti in učinkovitosti samih storitev. Nove IKT namreč omogočajo časovno-prostorsko krčenje sveta ter sinhrono oz. asinhrono komunikacijo. Prek določenih storitev interneta (MIRC, ICQ, e-pošta, ipd.) lahko stari ljudje ostajajo v stiku z oddaljenimi prijatelji, družinskimi člani, itd., širokopasovni dostop pa omogoča tudi drugačne storitve, kot so na primer video-konference, kjer pride do kombinacije vizualnega in slušnega stika. V tem smislu lahko uporaba novih IKT starim ljudem v določeni meri omogoči neodvisnost kot tudi večjo stopnjo vključenosti v družbo. Poleg večanja bivalne in societalne kakovosti življenja starih ljudi ima uporaba novih IKT določene učinke tudi na psihično počutje posameznikov. Pri tem mislim predvsem na večanje samozavesti ter občutkov enakopravnosti in enakovrednosti.

Na tem mestu moram omeniti tudi kritike informatizacije družbe, ki opozarjajo, da nove IKT vodijo k nemobilnosti oz. prostorski izolaciji posameznikov. Po mojih dosedanjih opažanjih lahko o tem govorimo zgolj v določenih primerih in sicer, ko oseba svojo celotno komunikacijo veže prvenstveno na nove IKT, hkrati pa tudi omeji svojo fizično mobilnost le na bivalno okolje¹². Popolnoma nasprotni učinek pa uporaba novih IKT doseže pri starih ljudeh, ki so

¹² V širši strokovni javnosti se že pojavljajo opažanja resnih oblik zasvojenosti z internetom, katerih ena izmed posledic je tudi izolacija posameznika iz fizičnega prostora in interakcij, ki jih le-ta pogojuje.

zaradi različnih vzrokov fizično omejeni v gibanju. Takšnim ljudem omogoča uporaba teh tehnologij uspešno premagovanje fizičnega prostora in vključevanje v družbo. "S tega zornega kota lahko telekomunikacijska tehnična sredstva obravnavamo kot enega od preventivnih dejavnikov institucionalizacije starejše populacije" (Hojnik-Zupanc; 1999: 158).

Splošno družbeno prepričanje je, da glavni vzrok za medgeneracijski digitalni razkorak tiči v tem, da stari ljudje močno zavračajo uporabo novih IKT. Poleg že podrobneje predstavljenih pomembnejših dejavnikov medgeneracijskega digitalnega razkoraka to prepričanje spodbijajo tudi tuje empirične raziskave. Eno izmed tovrstnih raziskav predstavlja poročilo o uporabi osebnih računalnikov in storitev interneta, ki ga je leta 2002 objavil U.S. Department of Commerce. Podatki tega poročila kažejo, da v uporabi osebnih računalnikov stari ljudje zaostajajo za mlajšimi (graf 3) in da se večina uporabnikov osebnih računalnikov nahaja na starostnem intervalu od 10 do 55 let. Po drugi strani pa je iz podatkov istega grafa razvidno, da je v obdobju od oktobra 1997 do septembra 2001 uporaba osebnih računalnikov med Američani vseh starosti naraščala.

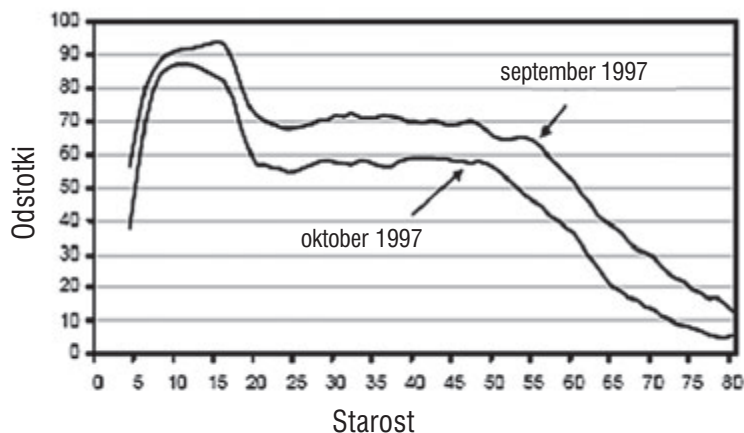
Podoben vzorec kot pri uporabi računalnikov je razviden tudi pri uporabi storitev interneta (graf 4). Podatki kažejo na to, da več kot

polovica Američanov na starostnem intervalu od 10 do 55 let intenzivno uporablja internet, vendar pa uporaba storitev interneta močno pade po dopolnjeni starosti 55 let, medtem ko se v splošnem uporaba storitev interneta med celotno populacijo v obdobju 1997 - 2001 veča.

Med slovenskimi raziskavami, ki se ukvarjajo z merjenjem penetracije in uporabe novih IKT (žal) nisem uspel najti študije, ki bi podrobneje razčlenila starostno strukturo uporabnikov novih IKT. Še najbližji iskanim so podatki iz projekta Slovensko javno mnenje (graf 5), ki prikazujejo lastništvo računalnikov v obdobju 1996 - 2000 glede na starost respondentov. Iz omenjenih podatkov je razviden podoben trend kot v ZDA, in sicer, da se je lastništvo računalnikov med staro slovensko populacijo (61 let in več) povečalo z 9% leta 1996 na 19% leta 2000. Še vedno pa ostaja najpogostejši lastnik osebnih računalnikov populacija, stara pod 30 let.

Kot sem omenil že na začetku tega poglavja, predstavljeni empirični podatki razbijajo stereotip, da so stari ljudje tehnofobi oz. da nimajo interesa za uporabo novih IKT. Nesporno dejstvo je, da stari ljudje niso zgodnji osvojitelji novih IKT, vendar se s splošno prepoznavnostjo, enostavno uporabnostjo, cenovno dostopnostjo novih IKT in uporabnimi aplikacijami počasi veča število tega segmenta uporabnikov. Na tem me-

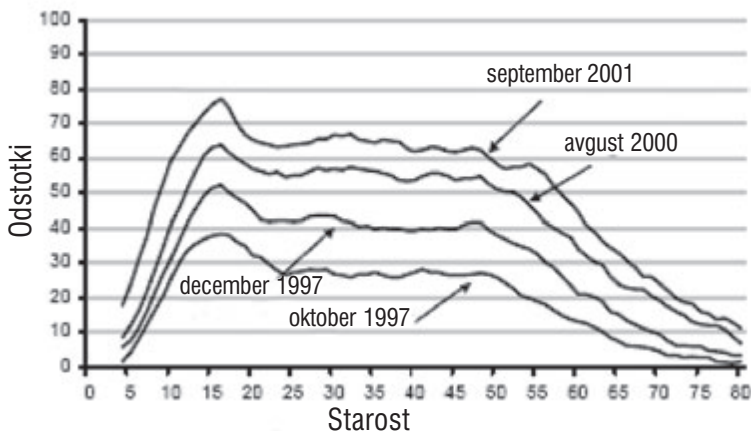
Graf 3: Uporaba osebnih računalnikov v ZDA glede na starost, za obdobje 1997- 2001

Vir: (2002): A Nation Online: How Americans Are Expanding Their Use Of The Internet, U.S. Department of Commerce.

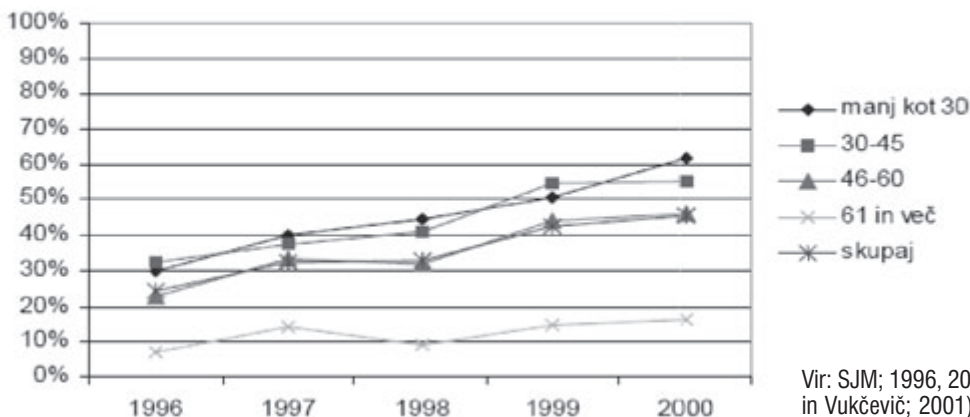

Graf 4: Uporaba storitev interneta v ZDA glede na starost, za obdobje 1997-2001

Vir: (2002): A Nation Online: How Americans Are Expanding Their Use Of The Internet, U.S. Department of Commerce.

Graf 5: Lastništvo računalnika v gospodinjstvu v različnih starostnih skupinah respondentov v Sloveniji (1996 - 2000).

Vir: SJM; 1996, 2000 (v: Vehovar in Vukčević; 2001).

stu se samo po sebi postavlja vprašanje bistvenega pomena, in sicer: kako bi lahko pospešili proces penetracije novih IKT med staro populacijo?

OBSTOJEČE PRAKSE IN NADALJNJE MOŽNOSTI VKLJUČITVE STARIH LJUDI V INFORMATIČNO DRUŽBO

Sintagma "informatična družba za vse" pomeni, da morajo biti vanjo vključene vse družbene skupine. Vključevanje katerekoli (še) ne informatizirane

skupine v informatično družbo pa ne sme potekati na silo. Če želimo torej v informatično družbo vključiti staro populacijo, moramo najprej preučiti:

- trenutno stanje na tem področju,
- odnos in poglede te populacije na nove IKT in
- vplive novih IKT na kakovost njihovega vsakdanjega življenja.

Šele na tej podlagi lahko pričnemo z nadaljnjimi ukrepi informatizacije te družbene skupine. Dejstvo, na katerega opozarjajo Selwyn, Gorrard, Furlong in Madden (2003) - in na katerega sem naletel tudi sam -, pa je, da zaenkrat še ni veliko (kakovostnih) celovitih empiričnih študij.

dij, ki bi obravnavale dostop in uporabo novih IKT med starim prebivalstvom.

Četudi nadaljnje razvojne politike informatizacije družbe zagotovijo večini prebivalstva dejanske možnosti dostopa do novih IKT, se moramo zavedati pomembnosti - če uporabim Virilliovo terminologijo- "pravice do slepote". Nihče namreč nima pravice, prisiliti nekoga, ki noče uporabljati novih IKT, v nujnost le-tega. Zato morajo nadaljnje razvojne politike informatizacije poskrbeti, da posamezniki, ki niso in tudi nočejo biti informatizirani, ne ostanejo izključeni iz širšega družbenega življenja.

Ključno, splošno načelo pri informatizaciji kateregakoli družbenega sloja je "igra s pozitivno vsoto", kar pomeni: pravičen način izobraževanja za uporabo novih IKT, praktična ter enostavna uporabnost teh tehnologij, uporabne aplikacije v domačem jeziku in nenazadnje časovno-prostorska-stroškovna pridobitev uporabnikov. V nadaljevanju bom na kratko predstavil vsako izmed navedenih sestavin z vidika informatizacije stare populacije.

V Sloveniji potekajo brezplačna izobraževanja s področja uporabe novih IKT večinoma v e-šolah¹³. Tovrstna izobraževanja so namenjena različnim starostnim skupinam (od najmlajše do najstarejše populacije), vendar je tako po podatkih raziskav (Selwyn, Gorard, Furlong in

Madden; 2003) kot tudi po dejanskih izkušnjah za stare ljudi manj verjetno, da bodo uporabljali javno dostopne točke, kot so cybercafeji, e-šole ipd. Kot največja ovira za obisk se kaže neprijeten občutek, saj se na tovrstnih krajih zbira večinoma mlada populacija. Eno izmed rešitev tega problema bi morda predstavljala uvedba terminov, namenjenih zgolj določenim starostnim populacijam, ali pa uvedba javno dostopnih točk, namenjenih izključno starim ljudem (mogoče v domovih za starejše občane). Po drugi strani pa obstoječe stanje nudi enkratno priložnost za uvedbo izobraževanj, ki bi jih vodili mladostniki, s čimer bi prispevali k premostitvi medgeneracijskega prepada in ustvarjanju medgeneracijskega sožitja ter kakovostne starosti (Ramovš; 2003).

Poleg brezplačnih tečajev uporabe novih IKT, ki jih izvaja Zveza društev upokojencev Slovenije, ponujata starim ljudem plačljiva izobraževanja Univerza za tretje življenjsko obdobje in podjetje ISA, in sicer v okviru projekta Senior 60⁺.

Projekt Senior 60⁺ nudi celovito izobraževalno ponudbo s področja novih IKT, namenjeno izključno starim ljudem.

To pomeni, da so uporabnikom prilagodili nastavitve opreme, izobraževalne vsebine¹⁴ in didaktične metode. Poleg tega je udeležencem

¹³ E-šole so ena izmed oblik javno dostopnih točk, ki jih je v sodelovanju z Ministrstvom za šolstvo, znanost in šport, šolami in lokalnimi skupnostmi financiralo in vzpostavljalo Ministrstvo za informacijsko družbo. Namen projekta je bil uresničevanje zagotavljanja enakopravnega dostopa do IKT in storitev, ki jih omogočajo, kar najširši javnosti ter posledično zmanjševanje digitalnega razkoraka v Sloveniji. E-šole so kakovostno opremljena računalniška mesta, ki so v dopoldanskem času namenjena izvajanju vsebin v okviru pedagoškega procesa, v popoldanskem času pa so e-šole odprte in dostopne najširši javnosti. V e-šolah lahko tako učenci kakor tudi drugi uporabniki neposredno in ob pomoči mentorja spoznajo delo z računalnikom, dostopajo do različnih storitev, individualne aktivnosti so dopolnjene še z izobraževanji, delavnicami ipd. Več o tem glej na <http://e-tocke.gov.si/>

¹⁴ Večina starih ljudi iz imen računalniških programov (npr. Excel, Word, Outlook Express itd.) ne razbere, kakšne storitve omogočajo, zato so sklop šestih usposabljanj tudi poimensko približali starim ljudem (moje prvo srečanje z računalnikom, pošiljam elektronsko pošto in iščem po internetu, urejanje besedil ter spremljanje domačih stroškov).

tečajev, ki računalniške opreme oz. dostopa do omrežja internet nimajo doma, v popoldanskih urah na voljo tudi učilnica za individualno uporabo tovrstne opreme oz. storitev, ipd.

Glavni motiv, zaradi katerega se stari ljudje udeležujejo tovrstnih izobraževanj, je gotovo računalniško opismenjevanje, vendar se temu pridružujejo tudi drugi motivi, kot so (Findeisen; 2003:12) vedoželjnosti, izboljšanje počutja, osmiselitev prostega časa ipd., kar opažajo¹⁵ tudi voditelji projekta Senior 60*.

Ključni dejavnik večine družbenih sprememb v postfordističnem sistemu proizvodnje je fleksibilnost. In ravno na tem mestu naletimo na paradoks. Fleksibilnost pri proizvodnji novih tehnologij pomeni, da se z določenimi tehnološkimi pripomočki lahko proizvaja različne (personalizirane) proizvode. Nedvomno je določena stopnja standardizacije novih IKT potrebna zaradi medsebojne kompatibilnosti in večje dostopnosti proizvodov različnih proizvajalcev, večje varnosti, ipd., vendar so kljub temu nove IKT v veliki meri še vedno prilagojene zgolj večinskim uporabnikom. Kljub temu pa občasno naletimo na različne primere izboljšav oz. prirejanja aplikacij za stare uporabnike. Med zadnje tovrstne primere sodijo spletne strani, ki omogočajo povečavo vsebine na monitorju (<http://www.satirewire.com/briefs/largeprint.shtml>) ter računalniki, izdelani izključno za stare ljudi (<http://www.simp.com/>).

Starim uporabnikom novih IKT bi moralo biti namenjenih več storitev, ki jih omogočajo nove IKT. Obenem pa bi tovrstne storitve morale biti tudi časovno-stroškovno ugodnejše kot njihovi ekvivalenti v fizičnem prostoru. Povedano drugače, uporabniki morajo želeno storitev doseči hitreje oz. ceneje v kibernetnem kot v fizičnem prostoru. Praksa v Sloveniji pa kaže na ravno nasproten trend. Slovenske tele-trgo-

vine na primer v veliki večini ponujajo izdelke po enakih oziroma višjih cenah, ne da bi upoštevali daljši rok dostave in tega, da kupec blaga dejansko ne vidi, dokler mu ga ne dostavijo na dom (več o tem glej v reviji Connect, avgust/september, 2003).

V tujini se pojavljajo že specializirani portali, namenjeni tako otrokom do določenih starosti -običajno jih označujejo kot K-6, K-12 itd. (K pomeni *kids*, otroci, številka pa starostno mejo, kateri so prvenstveno namenjeni tovrstni kibernetni prostori) kot tudi različne oblike "senior net" portalov, ki so namenjeni starim uporabnikom. Tovrstni portali ponujajo vrsto različnih storitev, kot so na primer zaposlitveni oglasi za že upokojene ljudi (<http://www.seniorjobbank.org/database/Alabama/Alabama.html>), dostop do različnih informacij, kot tudi naslove strokovnjakov, na katere se lahko stari ljudje obrnejo z vprašanji, ki jih imajo v zvezi s svojimi zdravstvenimi težavami in glede možnosti različnih oblik ostalih pomoči (<http://www.infolineinc.org/senior.htm>) ipd. Nastajajo tudi profilirani portali za določene družbene skupine (na primer za stare ženske <http://www.seniorwomen.com/>). Nekateri izmed portalov, prvenstveno namenjenih starim ljudem, so celo v lasti posameznih vlad (<http://www.adss.state.al.us/>).

Primer slovenskega portala, ki je namenjen starim ljudem, predstavlja Senior60.net (<http://www.senior60.net/default.php>). Na tem portalu je zaenkrat omogočena le enosmerna komunikacija, kar pomeni, da ponuja različne aktualne informacije, povezave in igre, namenjene starim ljudem. Poleg tega ima obiskovalec možnost ogleda spletne galerije, kjer so razstavljene slike, ki jih pošljejo obiskovalci portala. Upoštevaajoč dejstvo, da je to prvi tovrstni portal in da se v "slovenskem kibernetnem prostoru" kaže trenutna skupinska neprofiliranost vstopnih portalov¹⁶ (Trček; 2004), je Se-

¹⁵Glej članek: *Računalnik se ne zmeni za leta. Vzajemnost, september 2003.*

nior 60.net kljub ne-interaktivnosti zanimiv portal, poleg tega pa ima tudi velik razvojni potencial. Vseeno pa bi prihodnje razvojne smernice portala veljalo usmeriti v dvosmerno - interaktivno komunikacijo, kot so forumi in klepetalnice. S tem bi stara populacije slovenske družbe lahko tudi javno izražala in reševala svoja vprašanja glede različnih (aktualnih) družbenih vprašanj.

Kot uspešen tuji primer informatizacije stare populacije lahko navedem leta 1986 ustanovljeno ameriško neprofitno organizacijo SeniorNet, ki je z več kot 240-imi učnimi centri v ZDA, na Japonskem, Švedskem, v Angliji in na Novi Zelandiji obenem tudi največja izobraževalna organizacija na področju novih IKT za starostnike na svetu.

Člani oz. uporabniki portala SeniorNet (www.seniornet.org)¹⁷ so združeni v največjo virtualno skupnost starih ljudi. Portal vsebuje različne (ažurne) informacije s posameznih področij interesov za staro populacijo in različne diskusijske skupine, ki so razdeljene glede na tematska področja (pomoč novincem, pristočasne aktivnosti, aktualni dogodki itd.).

Poleg omenjenih aktivnosti organizacija izvaja SeniorNet tudi različne raziskave, povezane s starejšo populacijo in IKT. Na omenjenem področju sodeluje z znanstvenimi institucijami (National Science Foundation in Institute for Research Learning) in podjetji (Xerox). S podjetjem IBM sodeluje pri razvoju dostopa do storitev interneta posameznikom, ki so pri tem omejeni zaradi različnih telesnih hendikepov.

ZAKLJUČEK

Ugotovitve v prispevku potrjujejo, da se informatizacija družbe dogaja po Metcalfejevem zakonu, ki pravi, da vrednost omrežja narašča eksponentno s številom uporabnikov. Skratka, dokler ni dosežena kritična masa uporabnikov tehnoloških inovacij, te nimajo bistvenega vpliva na širšo družbo, ko pa je kritična masa uporabnikov enkrat dosežena, se sprožijo širše družbene spremembe. Takšne spremembe lahko pričakujemo tudi v prihodnje, ko bo večinska populacija uporabnikov novih IKT starih nad 65 let. Po tem zakonu bo problem medgeneracijskega digitalnega razkoraka z upokojevanjem sedanjih in nadaljnjih aktivnih uporabnikov postal vse manjši.

LITERATURA

- Adler R. (2002): *The age wave meets the technology wave: Broadband and older Americans.* <http://www.seniornet.org/downloads/broadband.pdf>
- Andoljšek A. (2000): *Starejši in drugi uporabniki s posebnimi potrebami na prehodu v tele-informacijsko družbo.* <http://www.geocities.com/andrejbled/index.html>
- Bangemann M. (1994): Europe and the global information society. Bangemann Report Recommendations To The European Council. <http://europa.eu.int/idabc/servlets/Doc?id=18174>
- e-Europe 2005 (2002): An information society for all. An action plan presented in view of the Sevilla European Council. Dostopno na: www.pe/news_library/documents/eeurope2005/eeurope2005_en.pdf
- Castells M. (1996): *THE RISE OF THE NETWORK SOCIETY. The information age: economy, society and culture. Volume 1., B,Oxford: Blackwell Publishers.*

¹⁶Kar kaže na to, da se razvijalci aplikacij ne ukvarjajo s specifičnimi potrebami različnih skupin državljanov.

¹⁷ Spletna stran www.seniornet.org je osvojila vse pomembnejše internetne nagrade, vključno z nagradami "Best Senior Site" 2001, 2002, in leta 1999 "Webby Award", ki predstavlja Internetnega Oskarja.